УДК 338.43

DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.58-2>

Прокопець Л.В.,
кандидат економічних наук,
асистент кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Смола М.Р., Долицької О.Ю.,
студентки,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Prokopets Liudmyla,
PhD, Assistant of Department of
Business Economics and Human Resource Management,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Smola Maryna, Dolitskoj Olga,
Students,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ПРОБЛЕМИ ТА КОНЦЕПЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Прокопець Л.В., Смола М.Р., Долицької О.Ю. Проблеми та концепції ефективного розвитку підприємств аграрного сектору. Аграрний сектор економіки країни – це повноцінний комплекс, пов'язаний з природно географічними умовами, ресурсами, техніко-технологічними можливостями та професійними спеціалістами. Наявні проблеми агропромислового комплексу є сукупністю політичних та соціально-психологічних факторів, що впливають на розвиток аграрного сектору й створюють «вузлові» місця у функціонуванні АПК України. У статті досліджено сучасний стан аграрного сектору та перспективи його розвитку в умовах вітчизняного економічного середовища. Проаналізовано основні результати діяльності суб'єктів господарювання, включаючи низку негативних тенденцій. Обґрунтовано перспективні напрями розвитку для покращення показників ефективності підприємств агропромислового комплексу України, а саме вдосконалення інфраструктури аграрного ринку, підвищення обсягів та ефективності фінансово-кредитного забезпечення сільського господарства.

Ключові слова: інвестиції, агропідприємства, ціноутворення, концепція, рентабельність, експлуатація засобів виробництва.

Прокопец Л.В., Смола М.Р., Долицей О.Ю. Проблемы и концепции эффективного развития предприятий аграрного сектора. Аграрный сектор экономики страны – это полноценный комплекс, связанный с естественно географическими условиями, ресурсами, технико-технологическими возможностями и профессиональными специалистами. Существующие проблемы агропромышленного комплекса являются совокупностью политических и социально-психологических факторов, влияющих на развитие аграрного сектора и создающих «узловые» места в функционировании АПК Украины. В статье исследованы современное состояние аграрного сектора и перспективы его развития в условиях отечественной экономической среды. Проанализированы основные результаты деятельности субъектов хозяйствования, включая ряд негативных тенденций. Обоснованы перспективные направления развития для улучшения показателей эффективности предприятий агропромышленного комплекса Украины, а именно совершенствование инфраструктуры аграрного рынка, повышение объемов и эффективности финансово-кредитного обеспечения сельского хозяйства.

Ключевые слова: инвестиции, агропредприятия, ценообразование, концепция, рентабельность, эксплуатация средств производства.

Prokopets Liudmyla, Smola Maryna, Dolitsoj Olga. Problems and concepts of effective development of agricultural sector enterprises. The agrarian sector of the country's economy is a full-fledged complex connected with natural geographical conditions, resources, technical and technological capacities and professional specialists. The existing problems of the agro-industrial complex are a set of political and socio-psychological factors that influence the development of the agrarian sector and create «nodal» places in the functioning of agriculture of Ukraine. Due to the current crisis in the functioning of the agrarian economy and rural social development, the development of socially-oriented market relations is being hampered. That is why the problem of further improving the level of efficiency of this industry is urgent today. Ukraine has considerable potential for agricultural development and the transformation of the agrarian sector into a key and cost-effective area of the national economy. Favorable climatic conditions for the development of different directions of agriculture, fertile soils and national inclination of the population to work in this field contribute to the development of agro-industrial complex, obtaining high economic and financial indicators, providing products not only domestic but also the external market. All these, as well as other conditions and resources shape the competitive advantages of the development of the agricultural sector of the country's economy. In the work the current state of the agrarian sector and prospects of its development in the conditions of the domestic economic environment are investigated. We have analyzed the main results of business entities, including a number of negative trends. Prospective directions of development for improvement of indicators of efficiency of the enterprises of agro-industrial complex of Ukraine are substantiated, namely improvement of infrastructure of the agrarian market, increase of volumes and efficiency of financial and credit support of agriculture. The research methods used in the process of writing the article involve the application of general scientific and empirical techniques of economic science, based on a systematic approach. In addition, general research methods such as generalization and comparison were used in the process. The results of the study are to develop proposals to improve the functioning of the agricultural sector of Ukraine.

Key words: investments, agricultural enterprises, pricing, concept, profitability, operation of production facilities.

Постановка проблеми. Останніми роками спостерігається тенденція збільшення вартості матеріально-технічних та енергоресурсів, що приводить до збільшення вартості промислової продукції, що поставляється сільському господарству. В результаті цього становище багатьох сільськогосподарських товаровиробників змушує їх погоджуватися на не найкращі умови контрактів під час продажу сільськогосподарської продукції. Основу ціноутворення на продукцію сільського господарства складають закони попиту та пропозиції. Визначальним чинником ціни пропозиції є витрати на виробництво одиниці продукції.

Причинами нерентабельності підприємств деяких видів сільськогосподарської продукції є велика матеріаломісткість аграрного виробництва. Експлуатація застарілої техніки призводить до неможливості повернення витрат на отримання продукції, як наслідок, виручка не перевищує собівартість продукції.

На аграрному ринку підприємці, які займаються виготовленням продукції, змушені одночасно реагувати на попит, наближаючи ціну пропозиції до ціни попиту. Як наслідок, ціна аграрної продукції є нижче мінімального рівня середніх змінних витрат. У зв'язку

з цим виникає потреба державної підтримки, яка буде спрямована на компенсацію частини витрат сільськогосподарських товаровиробників, але їх рівень нині є недостатнім для розширеного відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати наукових досліджень з цієї проблематики висвітлені в роботах зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема в працях Р. Адукова, В. Амбросова, В. Андрійчука, Г. Армстронга, О. Амоші, О. Белокрилова, В. Вонга, П. Гайдучього, Ф. Кене, Н. Кропивка, Ф. Котлера, Ю. Лупенка, В. Месель-Веселяка, В. Петті, Д. Рікардо, П. Саблука, А. Сміта, В. Ткаченка, В. Юрчишина [1–8], однак економічні реформи, які відбуваються в країні, зводяться до реагування на певні події, що підкреслює необхідність використання інноваційних стратегій.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є систематизація проблем агропромислового комплексу України, визначення переваг та недоліків його розвитку, а також шляхів удосконалення цього сектору, підвищення економічної ефективності сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Через своєрідні особливості функціонування агропромисло-

вих підприємств найбільшу небезпеку мають природні ризики, тобто ймовірність виникнення несприятливих наслідків впливу чинників природного середовища на ведення підприємницької діяльності у сфері АПК.

До основних джерел природних ризиків належать метеорологічні та агрометеорологічні надзвичайні явища; геологічні надзвичайні події; природні пожежі; гідрологічні надзвичайні явища.

Макроекономічними ризиками є:

- посилення конкуренції на ринку сільськогосподарської продукції в умовах збільшення імпорту продовольства;

- циклічність економічної динаміки;

- спрямованість економіки на ресурси та сировину.

Фінансово-економічні кризи призводять до нестачі кредитних ресурсів та їх значного подорожчання. Обмеженість у фінансових коштах на здійснення інвестиційної діяльності, високі відсоткові ставки по кредитах ведуть до зменшення інвестиційної активності сільськогосподарських організацій.

Зростання виробництва продукції рослинництва певною мірою визначалось екстенсивним шляхом, тобто збільшенням масштабів посівних площ та зміною її структури. Це призводить до високих витрат на одиницю продукції та знижує її конкурентоспроможність.

Низька врожайність сільськогосподарських культур пов'язана зі зниженням родючості через недостатнє внесення органічних і мінеральних добрив, недотримання науково обгрунтованої структури сівозмін; низьким використанням сільськогосподарськими товаровиробниками високоякісного насіннєвого матеріалу; низькими темпами впровадження сучасних агротехнологій.

Задля запобігання погіршенню екологічної та економічної обстановки в галузі необхідно зупинити процеси деградації ґрунтів і зберегти потенціал зрошувального землеробства.

Децентралізація тваринницького комплексу проявляється через значну частку дрібнотоварного сектору.

Під поняттям «нововведення» для підприємств аграрного сектору слід розуміти використання нових сортів рослин, порід сільськогосподарських тварин, технологій виробництва в галузях рослинництва, тваринництва й переробки сільськогосподарської продукції. У ширшому розумінні воно є кінцевим результатом інноваційної діяльності, що отримав реалізацію у вигляді нового або вдосконаленого продукту, реалізованого на ринку, нового або вдосконаленого технологічного процесу, використовуваного у виробництві та переробці сільськогосподарської продукції.

Для інноваційного розвитку потрібно поєднувати заходи державної підтримки, спрямовані на підвищення пропозицій щодо впровадження інновацій, із заходами, які поширюють інноваційний технологічний розвиток галузі.

Водночас темпи припливу інвестицій у підприємства АПК недостатні. Процес інвестування пов'язаний з ризиками, необхідно знижувати негативні чинники, що в сільському господарстві вельми складно. Основними проблемами є:

- застаріла та реконструйована низькими темпами інженерно-логістична інфраструктура агропромислового комплексу;

- нестабільний рівень цін на сільгосппродукцію;

- дефіцит кадрів усіх рівнів освіти.

Основними умовами інтенсифікації землеробства, що сприяють зростанню врожайності та обсягів збору сільськогосподарських культур, є збереження та покращення родючості земель сільськогосподарського призначення, їх раціональне користування.

Для того щоби збільшити обсяги виготовлення сільськогосподарської продукції та сталого розвитку підприємства слід привести посівні площі у відповідність до зональних систем землеробства, вжити заходів щодо підвищення родючості ґрунтів.

Задля досягнення провідної ролі інтенсивного та ефективного виробництва й збільшення на його основі виробництва конкурентоспроможної продукції необхідно забезпечити впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій.

Підвищення техніко-технологічного рівня розвитку агропромислового комплексу має бути спрямоване на:

- стимулювання використання нових високопродуктивних та ресурсозберігаючих технологій;

- забезпечення сільськогосподарських товаровиробників більш продуктивною та ресурсозберігаючою технікою, створення умов для інвестування в модернізацію й технічне переозброєння виробництва;

- підтримку проєктів у сфері генетики, селекції, біоінженерії та біоенергетики.

Для забезпечення сільськогосподарських товаровиробників високоякісним насіннєвим матеріалом слід удосконалити організації насінництва зернових, зернобобових, олійних, кормових культур та інших культур, тобто за рахунок сорту, насіння та зональних технологій, забезпечених надійними технічними засобами, можна подвоїти врожаї та валові збори рослинницької продукції.

Для збільшення темпів сучасних агротехнологій та технічного переозброєння машинно-тракторного парку застосовується державна підтримка, що включає повернення частини витрат із бюджету на придбання сільськогосподарської техніки.

Створення логістики продовольчих потоків дає змогу товаровиробникам поставляти агропродовольчу продукцію в регіони без посередників з гарантіями якості оплати й поставки продовольства відповідно до встановлених у контрактах цін та термінів.

Для більш повного забезпечення потреб жителів у продовольстві необхідно з боку держави підтримувати процеси кооперації сільськогосподарських товаровиробників з підприємствами переробних галузей, розвиток галузевих асоціацій, стимулювати створення вертикально інтегрованих компаній, які концентрують виробництво, переробку сільськогосподарської сировини, а також реалізацію готової продукції.

Для збільшення притоку інвестицій в АПК, зокрема іноземних, потрібно створювати нове та допрацьовувати наявне інвестиційне законодавство, яке передбачає для інвесторів цілий набір преференцій: від надання пільг по податках до державних гарантій.

Необхідно розширювати наявні механізми державно-приватного партнерства, спрямованого на вирішення інфраструктурних проблем. Інвестиційний розвиток агропромислового комплексу області має здійснюватися за принципом раціонального розміщення виробничих потужностей у зв'язку зі спеціалізацією районів і сировинною базою, тому цілі та завдання розвитку територій будуть пов'язані з доку-

ментами територіального планування сільських та міських поселень.

Задля збільшення притоку інвестицій пропонується вжиття таких заходів:

- формування переліку пріоритетних інвестиційних проєктів;
- супровід інвестиційних проєктів «з нуля» до введення об'єкта в експлуатацію;
- формування реєстру інвестиційних майданчиків для розміщення (будівництва) об'єктів АПК;
- надання державної підтримки інвестиційної діяльності;
- надання пільг по податках;
- реалізація інвестиційних проєктів на умовах державно-приватного партнерства;
- активізація роботи муніципалітетів щодо створення умов для залучення інвестицій для підприємств.

Розроблення концепцій інноваційного розвитку агробізнесу вважається одним з найбільш важких та трудомістких, проте актуальних завдань в економіці. Інноваційний розвиток – це шлях переходу економіки до економіки інноваційного типу. Він стає можливим завдяки цілеспрямованому пошуку, а також впровадженню нововведень, що дає змогу підвищувати ефективність виробництва. Поштовх до інновацій надає сама суспільна система. Підвищення виробничої ефективності є чинником розвитку цієї суспільної системи.

Зараз інноваційний тип розвитку з поверхневої точки зору асоціюється з її пожеванням, але детальніший розгляд цього напрямку розкриває докорінні зміни розуміння характеру сутності, форм її прояву та способів втілення на всіх рівнях.

Важливо, що інноваційний тип розвитку перетворює сукупність стратегічних і тактичних цілей розвитку господарської системи, але не змінює її докорінно, зокрема збільшення прибутків, комплексну економічну безпеку господарської системи, зростання конкурентоздатності та стійкості економіки, зростання якості життя та соціального благополуччя. Однак методи та шляхи досягнення поточних цілей господарської системи зазнають значних змін.

За інноваційного типу розвитку чинниками зростання є введення прогресивних методів у виробництво, відносно та абсолютне підвищення в національному багатстві тих складових частин, які належали раніше до так званих неекономічних факторів. Також одним з критеріїв ефективного зростання вважають збільшення витрат домашніх господарств і підприємств на накопичення людського капіталу.

Сьогодні незалежно від термінології більшість науковців визнає те, що сучасний тип виробництва зазнав змін. Основною тенденцією є перехід від сировинної економіки до «економіки знань», що має за основу інтелектуальні ресурси, інформаційні технології.

У роботах Т.У. Шульца підкреслюється значення якісного рівня людського фактору. Висновки вченого є цікавими через аграрний характер економіки досліджуваних країн, отже, вони дають нове розуміння економічного значення землі як фактору зростання, здатності фермерів до підприємництва й ролі аграрної політики держави. Автор звертає нашу увагу на те, що земля не є критично важливим фактором, а майбутнє людства визначається не оброблюваною землею, а інтелектуальним розвитком людини. Саме знання

та кваліфікація людини є дефіцитним ресурсом, який може бути замінений землею.

Поняття НІС (національна інноваційна система) як обов'язкового елементу інноваційної економіки набуло поширення в 70-ті роки ХХ століття. К. Фріман вважав, що національна інноваційна система – це складна система економічних суб'єктів і суспільних норм, що беруть участь у створенні нових знань, їх накопиченні, поширенні, перетворенні на новітні технології, продукти та послуги для споживання суспільством. Відповідно до класичного визначення А. Лундвала й Р. Нельсона інновації є комплексним процесом, що поєднує різних учасників, зокрема фірми, технологічні центри, виробників нових знань, аналітичні центри, які пов'язані багатьма взаємозв'язками, що утворюють між собою інноваційну систему.

Методологічна база дослідження інноваційного розвитку як обов'язкового елементу включає обґрунтування показників, що дають змогу оцінити, наскільки інноваційними бувають різні економіки чи окремі їх сфери. Традиційно вважається, що інноваційний тип розвитку економіки може бути оцінений за допомогою групи показників, визначеними серед яких є ступінь розвитку наукоємних виробництв і залучення в економіку інтелектуальних ресурсів. У міжнародній та світовій статистиці використовують різноманітні показники оновлення науково-технічного потенціалу.

Проте проблема невизначеності інноваційності розвитку залишається невирішеною. Більшість фахівців зазначають, що сучасна система індикаторів, методів аналізу інноваційної політики не бере до уваги особливості національних моделей інноваційних систем.

Інноваційний тип розвитку формується не тільки тому, що ростуть вкладення в НДДКР, але й тому, що вони ефективні. Інноваційний розвиток агробізнесу передбачає комплексне використання наукоємних факторів виробництва в технологічній, організаційній, економічній та управлінській діяльності для забезпечення завжди високої конкурентоспроможності продукції АПК на внутрішніх і зовнішніх ринках. Концепція інноваційного розвитку агробізнесу має чітко визначити склад і характер наукоємних факторів виробництва саме для цієї сфери економіки; обґрунтувати напрями й форми реальних інновацій в ній, а також інституційні основи інноваційного розвитку, що враховують особливості аграрних відносин.

На наш погляд, основними методологічними принципами розроблення концепції інноваційного розвитку агробізнесу є, по-перше, принцип методологічного плюралізму, згідно з яким наявність загальних економічних законів поєднується з необхідністю історичного підходу, що підкреслює важливість врахування конкретних соціально-економічних умов та інституційного механізму еволюції; по-друге, пріоритет індуктивної логіки дослідження, спрямованої на реалізацію емпіричного підходу та узагальнення отриманих даних для виявлення закономірностей економічного розвитку конкретного об'єкта дослідження; по-третє, системний підхід до дослідження, за якого результати й джерела інноваційного розвитку виходять за рамки агробізнесу; по-четверте, визнання довгострокового характеру категорій інноваційного розвитку, що передбачає циклічну зміну еволюційних і революційних етапів розвитку, що мають свої специфічні закони й джерела розвитку.

Реалізація запропонованого методологічного підходу дасть змогу подолати стереотипи про закономірне зниження ролі аграрного сектору в національній економіці, неможливість інноваційного розвитку агробізнесу як відсталого укладу та необхідність взяття на себе державою ролі сільськогосподарського підприємця, що здійснює стратегічний вибір моделей майбутнього розвитку.

Рушійні сили інновацій визначаються об'єктивною потребою забезпечувати продовольчу безпеку країни. Поступово формується інноваційний потенціал сільськогосподарства. Використання цього потенціалу відбувається завдяки притоку приватного капіталу в аграрну сферу та певній державній підтримці. Водночас перешкодами інноваційного розвитку агробізнесу є зростаючі потоки імпорту неякісного продовольства, його штучна (субсидована) конкурентоспроможність на ринках. До перешкодам слід також віднести брак кваліфікованих фахівців і фінансових ресурсів для реалізації інноваційних проєктів. Нарешті, об'єктивно існують інноваційні ризики, управління якими належить до актуальних дослідницьких і практичних завдань сучасного менеджменту.

Можна попередньо виділити п'ять основних типів інновацій в агробізнесі, таких як селекційно-генетичні, виробничо-технологічні, організаційно-управлінські, екологічні, соціокультурні. Кожен з цих базових типів інновацій має власну структуру та зміст, свої рушійні

сили, перешкоди й ризики, що слід досліджувати в процесі розроблення концепції.

Висновки. Різноманітність природно-кліматичних умов українського агробізнесу вимагає адаптації інноваційних розробок і програм до реальних умов виробництва, тому істотним методологічним принципом розроблення концепції є необхідність диференціації інноваційної стратегії для різних економічних укладів агробізнесу. Пріоритетне значення необхідно надати інноваційному оновленню великих і середніх сільськогосподарських підприємств. Водночас особливій уваги потребують селянські (фермерські) господарства та особисті підсобні господарства населення. НІС в аграрній сфері передбачає створення мережі регіональних центрів та агрозоотехнічних підприємств (кооперативів), які могли б вживати ґрунтозахисних заходів, постачання, прокат сільгосптехніки, забезпечення якісним насінням, продуктивними породами худоби, агрономічне й зоотехнічне консультування та обслуговування господарств, надання допомоги в організації переробки, реалізації продукції.

Інноваційний розвиток агробізнесу вимагає радикального відродження на новій технічній основі вітчизняного сільгоспмашинобудування, включаючи проєктування нової техніки, її виробництво, поставку та технічне обслуговування комплексів технічних засобів, що враховують особливості природно-кліматичних зон, а також становить основу напрямів подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Амбросов В. Ефективність використання факторів розширеного відтворення в аграрному секторі. *Економіка України*. 2009. № 1. С. 67–73.
2. Андрийчук В. Економіка підприємств агропродовольчого комплексу : посібник. Київ, 2010. 414 с.
3. Блауг М., Кенз Ф. 100 великих економістів до Кейнса. Санкт-Петербург, 2008. 352 с.
4. Лузан Ю. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України : монографія. Київ : Інститут аграрної економіки, 2010. 470 с.
5. Лупенко Ю. Наукові засади запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. *Економіка АПК*. 2016. № 12. С. 5–15.
6. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва, 2007. 960 с.
7. Шеремет А. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия : учебник. Москва, 2008. 275 с.
8. Шубравська О. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект. *Економіка України*. 2012. № 1. С. 27–35.

References:

1. Ambrosov V. (2009) Efektyvnistj vykorystannja faktoriv rozshyrenogho vidtvorennya v aghrarnomu sektori [Efficiency of use factors of expanded reproduction in agrarian sector]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 67–73.
2. Andriychuk V. (2010) *Ekonomika pidpriemstv ahroprodoval'choho kompleksu* [Economics of enterprises agroindustrial complex]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
3. Blaug M., Kene F. (2008) *100 velykykh ekonomystov do Kejnса* [100 great economists before Keynes]. SPb.: Ekonomykyus. (in Russian)
4. Luzan Yu. (2010) Orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm zabezpechennia rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva Ukrainy [Organizational and economic mechanism to ensure development of agroindustrial manufacture of Ukraine]. Kyiv: NNTs "In-t ahrar. Ekonomiky". (in Ukrainian)
5. Lupenko Yu., Khodakivska O. (2016) Naukovi zasady zaprovadzhennia rynkovoho obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Scientific principles of introduction of market circulation of agricultural lands]. *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 5–15.
6. Smyt A. (2007) *Yssledovanye o pryrode y prychynakh boghatstva narodov* [Research on the nature and causes of the wealth of peoples]. M.: Eksmo. (in Russian)
7. Sheremet A. (2008) *Analiz y dyaghnostyka fynansovo-khozjaystvennoj dejatel'nosti predpriyatyja: uchebnyk* [Analysis and diagnosis of financial and economic activities of the enterprise: a textbook]. M.: Ynfra-M, 275 p.
8. Shubravs'ka O. (2012) *Innovacijnyj rozvytok aghrarnogho sektora ekonomiky Ukrainy: teoretyko-metodologichnyj aspekt* [Innovative development of agrarian sector of economy Ukraine: Theoretical and methodological aspects]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 27–35.